

Věrná — černá — rudá.

Identita města Plzně v letech 1860–1938

Patrik Vedral

KEYWORDS:

Pilsen — Local Identity — Nationality — Modernisation — Elites

Pod pojmem identita je zpravidla studováno fungování a modely sebeprojeckce skupin a jednotlivců.¹ V tomto článku bude zkoumána identita města Plzně v letech 1860–1938. Místo a období bylo zvoleno především kvůli hospodářskému, národnímu a sociálnímu složení města. Plzeň se v těchto letech proměnila z provinční, řemeslnicko-obchodní obce v jedno z nejdůležitějších průmyslových center habsburské monarchie (následně Československa). Dramaticky se změnil sociální a demografický profil města. V roce 1850 zde žilo 11 649 obyvatel, roku 1930 114 704, dříve převažující řemeslníky nahradily zástupy průmyslového dělnictva.² Plzeň ležela na česko-německé národnostní hranici. I město samotné se mohlo vykázat česko-německým obyvatelstvem, převažovali zde však Češi. S postupem času navíc tato převaha sílila, v roce 1900 tvořili Němci 14 % obyvatel města, roku 1930 už pouze 6 %.³

Identita města Plzně bude dáována do souvislosti s modernizací, moderním nacionalismem a politickým vývojem. Všechny tyto jevy vytvářely na dřívější identitu Plzně tlak, jemuž nedokázala odolat a musela se změnit. Přesto nelze mluvit o automatickém procesu. To, jak se např. strojírenský průmysl zapsal do identity města (od jeho podoby až po *narativ*, propagovaný *samosprávou*), záleželo do značné míry na kreativitě (či její absenci) regionálních elit. Hospodářské, sociální, národní a politické faktory nebyly samozřejmě zanedbatelné, vytyčovaly jisté hranice („hřiště“), ve kterých se mohly různé formy a návrhy identity formulovat. Vítězství některé z nich se už odvíjelo od schopností dobových aktérů. Těmito aktéry (regionální elity) míním

-
- 1 Inspiraci k následným formulacím poskytl článek *identita/alterita* z pera Lenky Řezníkové, viz Lucie Storchová a kol., *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 233–243.
  - 2 Ivan Martinovský a kol., *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*, Praha 2004, s. 616–639.
  - 3 Adina Lieske, *Arbeiterkultur und bürgerliche Kultur in Pilsen und Leipzig*, Bonn 2007, s. 68. Václav Hrubý, *Plzeňský adresář: podrobný soupis majitelů domů, úřadů, škol, církevních a sociálních institucí, obchodů, živností, průmyslových podniků a obyvatelů Velké Plzně s přehledem ulic a veřejných prostranství podle stavu 1. listopadu 1937*, Plzeň 1938, s. 1.

zejména uznávané české a německé nacionalisty a politické strany ovládající samosprávu. Z jejich plurality vyplývá, že tento článek rezignuje na hledání nějaké pevné, všeobecně přijímané identity. Naopak, koexistence různých forem kolektivního vědomí je otevřeně přiznávána. Zkoumána je hierarchie, kterou jednotlivé identity (případně jejich prvky) vytvářejí. Otázka zní, proč dochází ke změně této hierarchie, za jakých podmínek se některé dostanou na vrchol, a jiné jsou vytlačovány?

VÝVOJ DO ROKU 1870 – KONFESNÍ IDENTITA

Identita města Plzně byla do 19. století založena na ztotožnění s katolickou konfesí. Tento stav měl svůj původ v husitských válkách první poloviny 15. století, v nichž si Plzeň doslova vybojovala pověst striktně katolického města. V období 1420–1434 byla Plzeň čtyřikrát obléhána, a to v letech 1421, 1427, 1431 a 1433–1434. Zvláště poslední obléhání proslavilo město jako nedobytnou baštu katolicismu. Plzeň odolávala téměř deset měsíců, a po konci obléhání (květen 1434) se její ozbrojenci zúčastnili bitvy u Lipan.⁴

Popsané události se staly základem několikasetleté katolické identity a tradice Plzně, k níž se pojil přídomek *semper fidelis* (vždy věrná), jakožto připomínka loajálnosti města ke katolické církvi a královské (císařské) moci. Samotné ukončení plzeňského obléhání 9. května 1434 bylo měšťany považováno za zázrak, proto byl vzápětí uspořádán slavnostní průvod katolického duchovenstva a ozbrojených měšťanů, který obcházel hradby a husitská ležení.⁵ Slavnost se ujala, byla každoročně opakována, vždy v neděli po sv. Stanislavu (jeho svátek připadá na 8. května), přičemž roku 1448 byl tento tzv. Nový svátek schválen kardinálem Janem Karvalajem.⁶

Plzeň byla jak v Čechách, tak za hranicemi, uznávána za jednu z mála opor katolictví v království, o čemž mimo jiné svědčí papežem udělené heraldické znaky. Dodnes má Plzeň ve znaku dvojici papežských klíčů a štítonoše v podobě anděla. Udělované pocty byly podepřeny prokatolickou aktivitou Plzně, ať již v podobě boje vůči „husitskému králi“ Jiřímu z Poděbrad (v letech 1466–1471), či podporou císaře Ferdinanda I. proti českému stavovskému povstání z roku 1547. Skutečnou zkouškou však byly až události spojené s dalším stavovským povstáním, tentokrát z let 1618–1620. Vyjma husitského období totiž nebyla Plzeň přímo vojensky ohrožena, přidání se na stranu katolického císaře ale vyvolalo reakci protestantských stavů a v září 1619 přitáhla k Plzni vojska hraběte Mansfelda. I přes srdnatou obranu bylo město v listopadu téhož roku dobyt a v moci svých uchvatitelů zůstalo až do března 1621. Katoličtí duchovní neza-

4 Antonín Podlaha, *Posvátná místa Království českého: Arcidiecese Pražská: Vikariáty: Berounský, Bystřický a Plzeňský*, Praha 1908, s. 223.

5 O podobě Nového svátku a jeho proměnách v historii viz Miloslav Bělohávek, *Antihusitská tradice v Plzni a boj proti ní: Nový svátek*. In: *Husitský Tábor: sborník Muzea husitského revolučního hnutí, Tábor 1981*, s. 197–202.

6 Kateřina Zilynská, *Plzeňský Nový svátek v kontextu barokního kazatelství*. In: *Celostátní studentská vědecká konference Historie 2005. Liberec 8.–9. prosince 2005, Liberec 2006*, s. 157.

pomínali připomínat, že během obsazení města nebylo zaznamenáno jediné odpadnutí od katolické víry.⁷ „Věrnost“ byla zachována.

Zlatým věkem plzeňské katolické identity se stalo 17. století, k čemuž přispěla barokní zbožnost a především rekatolizace českých zemí. Barokní vlastenci zoufale hledali náměty, kterými by katolicismus spojili s českými zeměmi, a Plzeň se k tomu skvěle hodila.⁸ Následující, tj. 18. století na tomto stavu moc nezměnilo. Došlo pouze k omezování spektakulárních slavností (včetně Nového svátku), a v rámci josefinských reforem museli město opustit dominikáni. Na katolické identitě Plzně to nezanechalo stopy.

Konfesionální identitami otrásla až moderní národní hnutí. Počátky tzv. českého obrození nelze oddělit od katolických duchovních, kteří byli jeho klíčovou složkou. Do Plzně dorazilo české národní hnutí až v druhém desetiletí 19. století, město tím platilo svou daň za svůj konzervatismus a jistou odloučenost od zbytku země.⁹ České obrození bylo v Plzni jmenovitě spojeno s premonstrátským knězem Josefem Vojtěchem Sedláčkem (1758–1836). V jeho osobě se pojily osvícenství s barokním vlastenectvím a není tudíž zarážející, že vžitou katolickou identitu města napojoval na nové národní hnutí. „Plzeňská věrnost“ tak nebyla připisována jen katolictví, ale též českému jazyku. Dokonce i první v češtině odehraná divadelní představení v Plzni pracovala s námětem obrany města před husity.¹⁰

Barokní vlastenectví stále zůstávalo ve výbavě mnohých obrozenců a je třeba zdůraznit jeho kontinuitu s národním hnutím. Nicméně s jeho postupným zesílením bylo stále jasnější, že zastaralé barokní smýšlení nebude stačit. Objevily se nové otázky ohledně názoru na společenské ovzduší v monarchii, na postavení církve ve státě, na českou historii a roli husitství a protestantství v ní. Stejně tak musíme brát v potaz rostoucí počet světských vzdělavců, kteří měnili povahu i směřování národních akcí a požadavků. Tento posun zosobňuje pokračovatel Josefa Vojtěcha Sedláčka, Josef František Smetana (1801–1861). Ač byl Smetana stejně jako jeho předchůdce premonstrátským knězem, nenajdeme u něj již žádnou nostalgii ohledně baroka a katolické minulosti Plzně. Byl naopak hlasitým kritikem stavu, v němž se církev nacházela. Pokusil se zrušit Nový svátek a může tak být považován za prvního významného antiklerikála v Plzni.¹¹ Kvůli svému angažmá v roce 1848, kdy podporoval zavedení ústavy, reformu církevní správy ad., se musel posléze stáhnout z veřejného života.

Období padesátých let 19. století (tzv. Bachův absolutismus) znamenalo omezení společenského života, v šedesátých letech se však Rakousko liberalizuje a zejména národní hnutí dostávají nové impulsy. Úspěšně se prosazovala ve středních vrstvách, jejichž světštití intelektuálové se nyní stali předními reprezentanty národa. Katoličtí duchovní, ač si hnutí nelze bez nich představit, byli citelně zatlačováni do pozadí. V Plzni to vedlo k rychlému pádu její katolické identity. Místní národní elity nedo-

7 Antonín Podlaha, *Posvátná místa Království českého*, s. 229.

8 Kateřina Zilinská, *Plzeňský Nový svátek v kontextu barokního kazatelství*, s. 151–186.

9 Miloslav Bělohávek, *Antihusitská tradice v Plzni*, s. 199.

10 Emil Felix, *Literární Plzeň v obryse (díl II.)*, Plzeň 1933, s. 37–39.

11 Václav Čepelák et al., *Dějiny Plzně II.*, Od roku 1788 do roku 1918, Plzeň 1967, s. 64–76.

kázala katolická identita jednoduše oslovit, a pravděpodobně nebyla vůle ji přiměřeně upravit. Roku 1870 došlo ke zrušení veřejného slavení Nového svátku, jednoho z nejdůležitějších symbolů staré plzeňské identity. Tábor lidu, uspořádaný v květnu 1870, označil jmenovaný svátek za nenárodní, zpátečnický, podporující náboženskou nesnášenlivost a škodící cti i dobrému jménu města.¹² Plzeňské duchovenstvo udrželo jeho tradici alespoň v prostorách farního kostela (sv. Bartoloměje). Tyto události nezaměňujeme s úpadkem katolictví, jehož slavnosti a svátky v Plzni nadále národní manifestace (protikatolický sentiment výrazně sílí až od devadesátých let). Konfesní identita města však byla nenávratně otřesena, každý další pokus o vytvoření regionální identity se musel opírat o jednu z verzí „národního příběhu“.¹³

ČESKÁ, NEBO NĚMECKÁ?

Stará konfesní identita Plzně se rozpadla ještě z jiného důvodu. Byla totiž přímo napojena na regionální sebe chápání místních obyvatel jako Pilsner/Plzeňáci, bez ohledu na rodný jazyk. Z pohledu českých a německých nacionalistů byla nepřijatelnou, plzeňské obyvatelstvo se podle nich dělilo na Čechy a Němce, případně Židy. V průběhu druhé poloviny 19. století utrakvistické Pilsner vymizelo (byť jak ještě uvidíme, ne ihned). Nalezneme zde paralelu s Českými Budějovicemi, i v tomto městě byla silná regionální identita Budweiser/Budějovičáci. Na rozdíl od Plzně se však udržela až do první světové války, byť i ona byla od devadesátých let 19. století nepochybně pod silným tlakem.¹⁴

Čeští nacionalisté samozřejmě nebyli jediní, kteří si přisvojovali Plzeňsko, zároveň s nimi tak činily jejich německé protějšky. Tato činnost nehledala své publikum pouze v řadách obou národností v Plzni, cílem bylo též přesvědčit centrální orgány ve Vídni (případně ty zemské v Praze), aby uznala nároky nacionalistů. Na tomto místě předběhneme výklad a přesunme se na začátek 20. století, kde si představíme konstrukce Plzně a jejich limity z per českých a německých nacionalistů.

Na začátku roku 1909 byl vídeňskou vládou předložen návrh na upravení a zřízení okresů v Čechách. Nikdy nevešel v platnost, vyvolal ovšem bouřlivou diskuzi, která nám poslouží k ilustraci a vysvětlení stanovisek obou stran. V Plzni byli z návrhu rozrušeni hlavně místní Němci. V upraveném plzeňském okresu, v němž by žilo přes 116 000 osob, by Němci tvořili pouhých 10,85 % obyvatel, a podle vládního návrhu měly

¹² Miloslav Bělohávek, *Antihusitská tradice v Plzni*, s. 201–202.

¹³ Luďa Klusáková popisuje souhru mezi lokálním a národním takto: „The local, the regional, and the national cannot be separated. Local identity loses much of its importance without the regional perspective and the importance of a region is justified through its role within a national or supranational context.“ Luďa Klusáková, *Between Urban and Rural Culture: Public Use of History and Cultural Heritage in Building Collective Identities (1990–2007)*. In: Luďa Klusáková and Laura Teulières, *Frontiers and identities: cities in regions and nations*, Pisa 2008, s. 317.

¹⁴ Jeremy King, *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics, 1848–1948*, Princeton 2005, s. 80–113.

na status národnostně smíšeného okresu nárok jen ty, v nichž národnostní menšina tvořila alespoň 20 % všech obyvatel.

Plzeňští Němci proto již v únoru 1909 zveřejnili svůj oficiální protest proti zamýšleným změnám.¹⁵ Vyjadřovali v něm obavy ze ztráty svého národního uvědomění a požadovali, aby byl okres prohlášen za národnostně smíšený (česko-německý). Jak sami psali, jejich stanovisko se opírá o historické, hospodářské, kulturní a sociální faktory. Není třeba je vyjmenovávat všechny, zaměřme se na ty podstatné. Největší slabinou německého národního příběhu, a to v rovině zemské i regionální, byla kvantitativní slabost Němců, Češi je početně převyšovali. Plzeňští Němci proto psali, že při posuzování národní povahy okresu není možné hledět pouze na statistické ukazatele. Svoji argumentaci opřeli o tři navzájem se podmiňující prvky: původnost/usedlost — vlastnictví majetku — kulturnost. Jasně byl tento přístup ilustrován na nedaleké hornické obci Nýřany, v níž statisticky převládali Češi, Němci zde však vlastnili většinu půdy, nemovitostí, platili více daní a tím pádem ovládali místní samosprávu. Navzdory české většině tak měla obec rozhodně německý charakter („einen entschieden deutschen Charakter“). Rovněž v případě Plzně bylo uvedeno, že město bylo do poloviny 19. století německé, jeho „čechizace“ nastala až po zavedení průmyslu a příchodu (českého) dělnictva v druhé polovině století.

Argumentace plzeňských Němců se překrývala s převládajícím pojetím jejich národního příběhu (za nímž stáli zejména liberálové). Němci byli vykreslováni jako nositelé civilizace a kultury (Kulturträger). Zdůrazňování majetnosti a usedlosti šlo ruku v ruce s poukazem na počestnost a slušnost, z čehož lze vyčíst kulturní kód středních vrstev, zhmotňující se v představě „spořádaného občana“.¹⁶ Češi tak logicky představovali opak. Byli to nemajetní a kulturně nevyspělí přivandrovalci s pochybným vztahem ke společenským normám (byl jim přisuzován kulturní kód nižších vrstev).¹⁷ Němci byli uctivými sedláky a měšťany (střední vrstvy), Češi nepokojnými dělníky (nižší vrstvy).

Češi na německý protest promptně zareagovali. Plzeňský, hlavně mladočeský, tisk publikoval řadu článků, v nichž byl napadán německý konstrukt Plzně a Plzeňska. Český národní klub uspořádal již 6. března 1909 schůzi, na které představil nacionálně český pohled na věc.¹⁸ Samozřejmě se útočilo na nejslabší část německého výkladu, na kvantitativní stránku: „Kdyby zdejší Němcům mělo býti vyhověno, pak by byl zdejší lid a lid český vůbec prohlášen za méněcenný, menší hodnoty než Němci.“ Nikterak nezapůsobila ani argumentace usedlostí a placením daní, a to z jednoduchého důvodu, míra politických práv z nich odvozených se s demokratizací společnosti stále zmenšovala. V politickém systému masových stran a všeobecného volebního práva je obojí víceméně irelevantní, záleží pouze na tom, zda se daným subjektům podaří reprezentovat „lid“. Německý elitně pojatý liberalismus prostě zastaral.

15 Pilsner Tagblatt 10, č. 59, 28. 2. 1909, s. 1–3.

16 Blíže viz Tara Zahra, *Kidnapped souls: national indifference and the battle for children in the Bohemian Lands, 1900–1948*, Ithaca 2008, s. 18–51.

17 Pro další příklady viz Pilsner Tagblatt 10, č. 347, 17. 12. 1909, s. 2.

18 Josef Čipera, *Národnostní poměry v Plzni v minulosti a přítomnosti*, Plzeň 1909.

Hospodářská převaha Němců byla stále patrnou, nicméně pozvolna slábla. Demonstrují to elitní první voličské sbory, kde díky své majetnosti tradičně převládali Němci. Roku 1897 ovšem ovládli ten městský Češi, totéž se stalo v roce 1914 prvnímú okresnímu sboru. Místní Němci tak ztratili důležitou oporu při prosazování dvojazyčnosti regionu. Samozřejmě to dokládá ekonomické sílení českého etnika. Do hospodářského zápolení obou národů pak zasáhl vznik první republiky, čímž Češi získali kontrolu nad státními orgány a prostředky.

Jeden z rafinovanějších argumentů poukazoval na financování náročných hospodářských a kulturních podniků městem, tedy ze zdrojů kumulovaných Němci i Čechy včetně jejich nižších vrstev. To nás přivádí k sociální problematice. I přes propagovanou „lidovost“ českého národa nepatřilo dělnictvo k oblíbeným tématům plzeňských mladočechů, nesplňovalo totiž středostavovské normy (v otázce vzdělanosti, avšak často i v národním uvědomění) a rozhodně nepatřilo mezi voliče mladočeské strany. K plnému ztotožnění s dělnictvem tak nedošlo, byť byla deklarována jistá otevřenost. Výhodou českého národního příběhu byla právě jeho sociální inkluze, což není vzhledem k nižšímu sociálnímu postavení českého etnika v 19. století nijak překvapující. Demokratizace společnosti tento diskurz neohrozila, ba spíše posílila, proto ani za první republiky nedošlo k jeho zásadnímu revidování.

V reálné politice měl český národní příběh nemalý koaliční potenciál. Výzvy a akce plzeňských mladočechů k zlepšení sociálních podmínek a rozšíření politických práv českého dělnictva v regionu se vlastně ztotožňovaly s některými tezemi a podniky sociální demokracie (o národních socialistech ani nemluvě). Pod sociálně demokratické prohlášení, že „menšiny usedlé nemají mít více práva, než menšiny proletářské“ by se mladočeši neměli problém podepsat.¹⁹ Ačkoliv tedy liberální mladočeši a sociální demokraté rozhodně nepatřili mezi politické spojence, v určitých momentech, např. v otázce demokratizace samosprávy či školství, se dokázali spojit a vytvořit silný mocenský blok.

Plzeňskými Němci navrhované pojetí národnosti mělo nepochybně silné stránky v podobě hospodářské, sociální a kulturní nadřazenosti, ostatně v těchto intencích o sobě rád smýšlí téměř každý národ. Nelze si však nevšimnout, že z tohoto elitářského konceptu vypadávaly nižší vrstvy, které jednoduše nesplňovaly vysoké nároky ohledně povahy německého národa (na Plzeňsku se to týkalo hlavně německých horníků). Kvůli své neochotě a konkurenci jiných německých politických stran (sociální demokraté, agrárníci) se německé liberální buržoazii nepodařilo oslovit německé obyvatelstvo v okolí Plzně. Nepřekvapí tak, že se toto sebepojetí národa dostávalo do krize. V teoretické rovině jen stěží odolávalo demokratizačním procesům (relativizujícím majetek a vzdělání), v praktické rovině zase nenabízelo prostor, do něhož by bylo možné zahrnout nižší vrstvy a strany, které je reprezentovaly. Za první republiky se elitní konstrukt Kulturträger vytrácel, místo toho němečtí nacionalisté své soukmenovce popisovali jako prosté, nezkažené lidi, spjaté s idylickým venkovem (Heimat).²⁰

Z textu je zřejmé, že plzeňští Češi a Němci konstruovali svůj obraz regionu v napojení na svůj národní příběh/diskurz (a tím jej reflektovali) a pokoušeli se jej uvést do

¹⁹ Nová doba 14, č. 144, 1. 12. 1909, s. 1–2.

²⁰ Tara Zahra, *Kidnapped souls*, s. 157–158.

vzájemné shody s regionálními poměry.²¹ Němci v Plzni nedokázali svoji verzi změnit (jednoduše neměli náhradu), ta tak zvláště po vzniku republiky pozbyla schopnosti oslovit kohokoliv jiného (na Vídeň se již obrátit nešlo), než pozvolna kvantitativně slábnoucí německou buržoazii.²² Myšlenka na (nejen) politické ovládnutí Plzně byla sice oživena v době Protektorátu Čechy a Morava, vzala ovšem za své po skončení války a odsunu sudetských Němců.²³ Tvůrci hegemonní identity na Plzeňsku byli tudíž Češi.

SAMOSPRÁVA A IDENTITA – OD KONZERVATIVCŮ PO SOCIALISTY

Od druhé poloviny 19. století až do roku 1938 se v ovládnání plzeňské radnice vystřídaly tři české politické strany. Nejdříve se jednalo o konzervativní staročechy (jejichž kandidát Emanuel Tuschner se stal plzeňským purkmistrem v roce 1868), posléze o liberální mladočechy (mladočech Václav Peták obdržel titul purkmistra roku 1892), a nakonec o sociální demokraty (symbolizované nástupem Ludka Pika do čela města v roce 1919). Tyto tři strany zaujímaly při formování plzeňské identity ve sledovaném období naprosto klíčovou úlohu.

Zmíněné tři strany a jejich konstrukce regionální identity se v mnohém lišily, sdílely však dva základní komponenty: „pokrokovost“ a „českost“ (u sociálních demokratů bezesporu po konci první světové války). Pod pokrokovostí se skrývala především modernizace a zvelebování města a jeho blízkého okolí, tedy vše od výstavby infrastruktury, škol, vodovodů, divadel až po vysazování zeleně. Jednalo se o kontinuální jev, staročeši s ním v Plzni nezačali. Za prvního reprezentanta promyšlené městské modernizace můžeme považovat již purkmistra Martina Kopeckého (úřad zastával v letech 1828–1850), k jehož nejvýraznějším rozhodnutím náleželo stržení městských hradeb roku 1846. Skrze vykonávanou modernizaci („pokrok“) vtiskla plzeňská samospráva městu jeho projektovanou podobu a legitimizovala tak svoji vládu.²⁴

Plzeň ve druhé polovině 19. století nenávratně směřovala od malého a industrializací nedotčeného města k jednomu z nejvýznamnějších průmyslových center rakouské monarchie. Pevně se s ní spojilo další slovo, které bylo obvyklé rovněž u dalších průmyslových měst — „černá“. Stejně jako „věrná Plzeň“, i ta „černá“ měla katolické kořeny. Přívlastek „černá“ bývalo synonymem pro „katolická“ a v tomto smyslu zcela nevymizel ani za první republiky. S postupující industrializací Plzně se však „černá“ stala synonymem především pro „průmyslová“. Pro staročechy byla

21 Pro český a německý národní příběh, vztahující se k městům, viz Jaroslav Ira, *Creating Local and Broader Identities: Historical Monographs on Bohemian, Moravian, and Galician Towns, 1860–1900*. In: Luďa Klusáková and Laura Teulières, *Frontiers and identities*, s. 251–266.

22 Kare Waska a kol., *Dějiny města Plzně 2*, Plzeň 2016, s. 184.

23 Rudolf Kubitschek, *Pilsen: Vergangenheit und Gegenwart*, Pilsen 1940, s. 12–13.

24 Za různými modernizačními projekty nemusel stát nutně pevný program, téměř bez výjimky zde ovšem nalezneme alespoň vágně nastolenou „vizi“ Plzně.

integrace těchto modernizačních procesů nesnadná, představa průmyslového města plného kouřících komínů a dělnictva neodpovídala jejich konstrukci Plzně.

Do značné míry panovala i jistá odtažitost od moderního kapitalistického podnikání, jen ztěžka byla překonávána tradiční nedůvěra vůči papírovým penězům, akcím a nákladným, nejistým investicím. Krize z roku 1873 tento postoj jen posílila, důvěra v peněžní ústavy se u dobře situovaných českých vrstev navracela až v devadesátých letech.²⁵ Krachovaly navíc spíše české podniky (zpravidla postrádající finanční rezervy), naopak podniky ovládané německým a židovským managementem přestály krizi snadněji. Posílil se tak komplex z nedostatečné hospodářské úrovně českého národa, nemluvě o hypotetickém ztotožnění průmyslu jakožto něčeho cizího, co se Čechů netýká. Dlouhá vláda purkmistra Františka Pecháčka (úřad zastával v letech 1871–1888) se nesla v duchu nízké investiční aktivity, která byla v prvních letech po hospodářské krizi nutná pro ozdravení městských financí, s přibývajícimi lety ale citelně brzdila vývoj města, jehož demografický vzestup si žádal razantní výstavbu.

Ačkoliv průmysl, a vše co k němu náleží (od kouře po dělnické nepokoje), nezadržitelně měnil tvářnost města, staročeská radnice nikterak nerozvíjela obraz „černé Plzně“. V dobových popisech města se proto jen výjimečně setkáme s popisem a tematizací průmyslu.²⁶ Pro konzervativní staročechy byly tyto jevy těžko přijatelné. Nedokázali pracovat s identitou lokality, již se počalo přezdívat český Manchester.²⁷ Tomu odpovídá neochota oslovit nové obyvatelstvo z řad dělnictva (byť vzhledem k omezenému volebnímu právu to ani nebylo potřeba) i nedostatek představitosti při rozvoji města. Ostatně, skutečně promyšlený urbanistický přístup se v Plzni prosadil až na začátku 20. století.²⁸

Nástup mladočecha Václava Petáka do úřadu purkmistra (úřad vykonával v letech 1892–1917) představuje vůči staročeské vládě značný zlom. Plzeň se v tomto období postupně transformovala ve středoevropské velkoměsto (Großstadt) přesahující počtem obyvatel hranici sto tisíc. Značně se zrychlila bytová výstavba, zkvalitnila se infrastruktura (tramvajová doprava), vznikaly nové školy, nemocnice i hřbitovy. O změně obecní politiky vypovídá zvyšující se vliv městských podniků, např. elektráren, plynáren a plováren. To společně s financováním školství, knihoven, chudobinců a bezpečnostních složek činilo z Plzně významného zaměstnavatele.²⁹ Nejviditelněji se úsilí mladočeské buržoazie se nicméně materializovalo do podoby nového divadla, muzea a měšťanské besedy. Všechny tři budovy byly postaveny na přelomu 19. a 20. století a vykazují podobné architektonické rysy (novorenesance a secese).

25 Jiří Štaif, Rakouský státní bankrot 1811 a jeho ohlas v Čechách aneb peníze a kolektivní paměť. In: Martin Hrdina — Eva Bendová — Kateřina Piorecká (eds.), *Člověk a společnost 19. století tváří v tvář katastrofě: sborník příspěvků z 36. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století: Plzeň, 25.–27. února 2016*, Praha 2017, s. 49–50.

26 Jiří Štaif, *Smetanova Plzeň? Poznámky k roli místních elit v konstrukci lokální, regionální a nadregionální identity během 19. století*. In: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918*, Ostrava 2009, s. 62–63.

27 Rudolf Kubitschek, Pilsen, s. 16.

28 Kare Waska a kol., *Dějiny města Plzně 2*, s. 158–159.

29 Karel Maier, *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*, Praha 2005, s. 250–257.

Mladočeská reprezentace města tak vytvářela prestižní prostory, do nichž se koncentroval společenský život plzeňské buržoazie.³⁰ O posunu mentality svědčí rovněž demolice starých měšťanských budov, ke které se staročeši nikdy neodvážili. Odvrácenou stránkou této aktivity bylo rostoucí obecní zadlužení, které se však díky velkým majetkům v držení města (důsledek vděku katolických panovníků) nikdy nevymklo kontrole.

Jak s tím souvisí „černá Plzeň“? Nezáměr staročešů nemohl zastavit prosazování tohoto prvku lokální identity, vzhledem k rozmachu průmyslu byla ona „černota“ prostě do očí bijící. A nabývala spíše negativního vyznění, „černá“ ve smyslu ošklivá, špinavá, zakouřená. Plzeňská samospráva se dostávala pod tlak českých národních elit i místní občanské společnosti, svorně tepající neúhlednost města a absenci skutečně promyšleného a esteticky přijatelného urbanismu (připomeňme, že v tomto období vznikají velkolepé urbanistické koncepty v Královských Vinohradech a Hradci Králové). Činnost mladočeské správy proto adresovala tuto nelichotivou pověst, a to realizací moderního kanalizačního systému a především rozšiřováním veřejných ploch městské zeleně. Pod vlivem anglického a německého zahradního bydlení se zaváděla četná stromořadí, předzahrádky a sady. Z veřejného prostranství mizela technologická zařízení, jež nahradila parková úprava.³¹ Proto měla městská správa i za první republiky tendenci vystupovat vůči nechvalné „černotě“ Plzně s tím, že díky zlepšení hygienických a estetických podmínek by se obci mělo přezdívat „zdravá“ či „zelená“.³²

„Černá Plzeň“ nebyla pouhým negativním obrazem. V identitě města totiž vyjadřovala i hrdost na rozvinutý průmysl a jeho světovou proslulost. Mladočeši již neměli potíže s identifikací s průmyslem, který pro ně představoval pokrok a národní vyspělost. Přesto nepřijímali průmysl bez výhrad. Oproti staročešům sice dokázali vést s dělnictvem dialog, ale museli respektovat jeho politickou inklinaci k levicovým stranám, zejména k sociální demokracii. Právě tato strana se považovala za skutečného reprezentanta „černé/dělnické Plzně“, mladočeskou správu tento tlak vedl k mírné otažitosti od průmyslu a dělnictva (mladočeši rádi mluvili o „školském městě“).³³ Skutečný problém ovšem ležel jinde. Průmysl v Plzni byl vždy spojován s jedním podnikem, se Škodovými závody. Pochopitelně to nebyl jediný průmyslový subjekt ve městě (stačí připomenout známé pivovarnictví), nicméně ať již fakticky či symbolicky byla „černá Plzeň“ vždy trochu „Škoda Plzeň“.

Mladočeská samospráva (a zdaleka nejen ta), měla se Škodovými závody hned dva problémy. Ten první se týkal podoby města. Již od svého vzniku jednaly Škodovy závody takřka nezávisle na vůli města, což se týkalo zejména rozšiřování podniku. Tím docházelo k zásadní změně podoby města, ne náhodou to byla mladočeský samospráva, usilující o tvářnost obce, která se kvůli tomu dostávala s vedením závodu do častých sporů.³⁴ Dalším důvodem bylo německé vedení podniku. Emil Škoda

30 Adina Lieske, *Arbeiterkultur und bürgerliche Kultur*, s. 358–361.

31 Kare Waska a kol., *Dějiny města Plzně 2*, s. 506–507.

32 Úřední list města Plzně 11, č. 1, 1932, s. 3.

33 Karel Maier, *Hospodaření a rozvoj českých měst*, s. 246.

34 František Janáček, *Největší zbrojovka monarchie: Škodovka v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859–1918*, Praha 1990, s. 225.

(1839–1900) se sice pevně neztotožňoval s žádnou národností (považoval se spíše za nadnárodního Rakušana), pro svůj odstup od českého národního hnutí byl však českým obyvatelstvem považován za odrodilce.³⁵ Administrativa závodu byla samozřejmě vedena v němčině, upřednostňováno bylo německé úřednictvo, kontrastující tak s většinou českým dělnictvem. Kritika českých elit v Plzni se tudíž nesla z nacionálních pozic: „Škodovka jest závodem německým a tudíž české Plzni ve všech směrech nepřátelským. Nemá zájmu na prospěchu a zdaru Plzně, nýbrž spíše o to, aby česká Plzeň byla všemožně oslabena a třeba i hospodářsky poškozena a sražena na nejnižší možný stupeň.“³⁶ Největší průmyslový podnik tak byl kladen do protikladu k „české Plzni“. Opět to dokládá, jak je ve věku moderního nacionalismu důležité, aby byla daná „věc“ uznána za národní.

To nás přivádí k plzeňské „věrnosti“. I přes vymezení se vůči katolické (protiuhusické) minulosti města „věrnost“ z regionální identity nezmizela. Došlo k jejímu sekularizování, už se nevázala na katolickou víru (byť toto tradiční vyznění udržovalo při životě místní duchovenstvo), hledala nové ukotvení. Vcelku logicky se plzeňská „věrnost“ pozvolna vázala, byť ne exkluzivně, na národ („věrná“ — „česká“). I zde můžeme pozorovat vývoj. Staročeské elity se samozřejmě hlásily k českému národnímu hnutí, bojovný nacionalismus jim byl ale cizí. V Plzni byla např. administrativa samosprávy nadále vedena v němčině, staročeši tento fakt ospravedlňovali tradicí (čeština by byla novum). Setkáváme se zde pravděpodobně ještě s prvky národnostního utrakvismu, který nevedl ostrou hranici mezi českým a německým.³⁷ Plzeň byla i za staročechů „věrná a česká“, potenciální protiněmecké vyznění tohoto konstruktů však bylo značně otupeno. K jazyku samosprávy dodejme, že se za staročechů postupně ujala dvojjazyčná praxe, v devadesátých letech se výlučným jazykem stala čeština (vyhlášky, tiskopisy i orientační tabulky jen tomto jazyce).³⁸

Mladočeši znovu zosobňují změnu, sami o sobě ji ale nezpůsobili. Přelom století se nesl v duchu masovosti. Rozšiřovalo se volební právo, zvětšovaly se politické strany, zvyšoval se počet i odběr periodického tisku. Zmasověl též nacionalismus, daleko pevněji se v tomto období zabydlel mezi nižšími vrstvami a jeho mobilizační rádius se značně rozšířil.³⁹ Tuto proměnu dokumentují členské statistiky předního českého nacionálního spolku v Plzni, Národní jednoty pošumavské. Roku 1893 evidoval zmíněný spolek pouze 64 členů, o deset let později již přes tisíc.⁴⁰ Staročeské pojmání „české/věrné Plzně“, nesoucí stopy národnostního utrakvismu a jistého elitářství, muselo ustoupit účinnější a lidovější mladočeské verzi.

Identita města tak byla definována více nacionálně a není náhodou, že právě v tomto období spolu vedou čeští a němečtí nacionalisté v Plzni sveřepý boj o přisvojování si prostoru (viz výše). Mladočeši ospravedlňovali své urbanistické záměry vícero důvody, ale vždy muselo zaznít, že tak mimo jiné slouží též národu. Plzeň ne-

35 Jiří Štaif, *Smetanova Plzeň?*, s. 63.

36 *Směr* 39, č. 1, 17. 9. 1910, s. 2.

37 Kare Waska a kol., *Dějiny města Plzně 2*, s. 196.

38 Dr. Václav Peták — 20 roků purkmistrem plzeňským, *Plzeň 1912*, s. 12.

39 Tara Zahra, *Kidnapped souls*, s. 16–23.

40 Karel Řeháček, *Češi a Němci na jihozápadě Čech: 1880–1938*, *Plzeň 2002*, s. 60–61.

byla budována jen pro své obyvatelstvo, nýbrž i pro národ jako takový. Převahu úzké národní identity dokumentují názvy ulic a náměstí, zvláště v nové zástavbě. Dřívější neutrální pojmenování (vycházející hlavně z geografie) nahradila jména předních osobností české kultury a politiky, přičemž názvy spjaté s dynastickou loajalitou byly jasně v menšině.⁴¹ Pojmenování po cizincích bylo vzácností, výjimkou byla Goethova ulice, kde sídlilo Německé divadlo a Německý dům. Důvod pro absenci německých jmen ve veřejném prostoru hledejme především v české samosprávě, ovšem důvod to nebyl jediný. Po rozplynutí národnostního utrakvismu měli Němci v Plzni jen málo reprezentativních symbolů, které by mohli umístit do veřejného prostoru. S implementací těch obecně sdílených to nebylo o moc lepší, mezi českými Němci populární kult Josefa II. se ve městě neuchytil. Teoreticky by takovou úlohu mohl zastat Emil Škoda, ostatně by se výborně hodil do německého narativu (Němec přinášející pokrok), tomu ale bránila jeho národnostní nevyhraněnost.⁴² České národní hnutí bylo v tomto ohledu úspěšnější, v Plzni kombinovalo národní a regionální symboly, byť zvláště ty regionální byly hledány poměrně daleko od hranic města (Chodové). To byl další důvod, proč Němci svůj boj o prostor regionu prohrávali.

„Česká“ Plzeň se tak plně prosadila, společně ve spojení s „věrností“. Nejčastěji se psalo o věrnosti české Plzně vůči českým menšinám v německých oblastech, zde nabýval tento prvek identity jasně protiněmecký tón. Jeden z předních plzeňských mladočechů např. v roce 1910 pronesl tato slova na adresu německého školství ve městě: „Chceme-li míti královské město Plzeň skutečnou baštou českého západu, nemá-li nám to býti pouhou frásí, pak zde nutno vykonati očistu, vymýtiti to, co ji oslabuje.“⁴³ Věrnost se ovšem týkala obyvatel ještě v jiném smyslu. Z identity daného místa bývá odvozován charakter jeho obyvatel, a právě věrnost byla konstitutivní součástí plzeňského charakteru. Věrnost může sice nabýt mnoha forem, obvykle se ale pojí s vlastnostmi, jež nejsou považovány za krajní a radikální. Proto bývala povaha a atmosféra města popisována jako mírumilovná, umírněná, konzervativní, lenivá a trochu nudná, což vše spojovala ona věrnost. V přístupu k národnímu soužití se projevovala nabádáním ke klidu a neochotou k vyhraněnému konfliktu. Snad i to bylo důvodem, proč se na národnostní hranici ležící Plzeň nestala svědkem velkých protiněmeckých bouří, za kteroužto umírněnost byla kritizována některými českými nacionalisty.⁴⁴

Z výkladu byla úmyslně vynechávána doba vlády sociální demokracie (1919–1938). Bylo tak činěno proto, že vláda této strany značí jakési vyvrcholení a ustálení předešlého vývoje. Platí to rovněž o demografické podobě města, které se po prudkém nárůstu počtu obyvatelstva na přelomu století stabilizovalo. Identita města se za první republiky vyjadřovala třemi slovy: „černá“, „česká/věrná“ a „rudá“. První dvě již známe a sociální demokraté je volně rozvíjeli. „Rudá Plzeň“ je však novým prvkem. „Rudá Plzeň“ splývala v prosloveh místních sociálních demokratů s termínem „nová Plzeň“. Slovo „nová“ se s městem sice pojilo již v předešlých desetiletích, vyjadřovala

41 Kare Waska a kol., Dějiny města Plzně 2, s. 209–210.

42 Adina Lieske, Arbeiterkultur und bürgerliche Kultur, s. 339–341.

43 František Lukavský, České dítě do české školy, Plzeň 1910, s. 20.

44 Jiří Štaif, Smetanova Plzeň?, s. 66.

se tak jeho demografická, hospodářská a sociální proměna. Pevně s ní ale operováno nebylo, pravděpodobně proto, že „nová“ nutně předpokládá vymezení vůči „staré“, a ani mladočechů se tento diskontinuitní obraz nezamlouval.

Obrovským impulsem byl samozřejmě vznik československé republiky, s „novostí“ se všeobecně operovalo. Jedním z prvních rozhodnutí nového státu bylo udělení všeobecného volebního práva ženám a jeho rozšíření na obecní volby. V Plzni to znamenalo vítězství sociálních demokratů. Ve svém slavnostním proslovu představil nový starosta Luděk Pík regionální dějiny v podobě zápasu mezi konzervativní katolickou buržoazií a socialistickým (dělnickým) lidem, který uchovával tradice radikálního husitství. Zvolením sociální demokratů došlo k finálnímu vítězství lidu: „Byla za husitského hnutí (Plzeň, pozn. aut.) protivou demokratického Tábora, byla hnízdem všeliké reakce a tuhého konservatismu. Co nepodařilo se [...] husitským vojákům, to dnes dokázal socialism. 15. června (1919, pozn. aut.) padla a zemřela Plzeň konservativní, Plzeň stará a nemožná, aby dala místa Plzni demokratické a jejímu lidovému socialistickému režimu.“⁴⁵

„Rudá/nová Plzeň“ se legitimizovala svým demokratismem a především modernizační politikou, která silně akcentovala svoji sociální úlohu. Ačkoliv se pokoušeli sociální demokraté sami sebe oddělit od předešlých regionálních dějin, svými projekty na zlepšování infrastruktury a městských služeb navazovali na mladočeskou správu, s tím rozdílem, že investice více mířili do dělnických částí města, čímž sociální demokraté plnili své sliby, a dále si zavazovali své voličstvo. Navýšila se role komunálních podniků. Nezanedbatelnou roli počaly v hospodářské politice města hrát též družstva (hlavně konzumní, ovšem i výrobní a stavební), ne náhodou se jednalo zpravidla o ta navázána na sociální demokracii. Rostly výdaje na nezaměstnané a sociálně slabé, zejména v době hospodářské krize třicátých let se Plzeň profilovala jako město, jež velice aktivně vystupuje proti sociální bídě.⁴⁶ První republika sama sebe chápala jako sociálně progresivní stát a sociální demokraté tuto tezi přijímali. „Rudé Plzni“ přiřknuli jakousi avantgardní roli v sociální péči o své obyvatelstvo: „Novou, moderní, demokratickou Plzeň buduje dělnický lid a dělnická láska. Proto je socialistická Plzeň naší státní pýchou.“⁴⁷ Ideovou i praktickou inspiraci poskytoval sociálně demokratický projekt „rudé Vídně“ (Rotes Wien) a anglický municipální socialismus spojený s tzv. fabiánskou společností.⁴⁸ V této komunální politice snad můžeme spatřovat znaky moderního sociálního státu, který řadu (nejen) sociálních povinností od obcí převzal.

Do názvů ulic a náměstí se dostávala jména známých českých sociálních demokratů, většímu zájmu radnice se rovněž těšily objekty spojené s místním dělnickým hnutím (zejména spolkové domy). Toto „rudnutí“ však mělo své limity. Když byl v roce 1933 sociální demokracií vznesen návrh na pojmenování jedné z ulice po Karlu Mar-

⁴⁵ Nová doba 25, č. 184, 6. 7. 1919, s. 1.

⁴⁶ Jakub Rákosník, *Odvracená tvář meziválečné prosperity: nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, Praha 2008, s. 248–249, 409–410.

⁴⁷ *Deset let práce pro Plzeň a plzeňský lid 1919–1929*: kniha československé sociální demokracie o desetileté práci socialistické v obci plzeňské, Plzeň 1929, s. 89.

⁴⁸ Viz např.: Eve Blau, *The architecture of Red Vienna 1919–1934*, Cambridge 1999.

xovi (k uctění 50ti let od jeho smrti), vyvolalo to takový odpor dalších politických stran, že byl návrh stažen.⁴⁹ Je zřejmé, že se jméno socialisty mohlo dostat do veřejného prostoru, tento socialista se ale musel vykázat i jako člověk, sloužící zájmům českého národa (typická výtku vůči výše uvedenému návrhu spočívala v denunciaci Marxe jakožto německého Žida). I v tomto směru ukazovalo národní hledisko svoji hegemonii.

Sociální demokraté tedy pracovali s diskontinuitou regionálních dějin. Plzeň (katolicky) „černá“ a „věrná“ církvi se přeměnila v Plzeň „rudou“ a „věrnou“ republice. V dalších bodech ovšem zůstávala identita města vcelku nezměněná. „Černá Plzeň“ měla stále dvě tváře, jedna patřila nehezkému a špinavému městu, jehož estetiku je třeba zlepšit (tak činila samospráva před válkou i po válce), druhá přináležela průmyslovému pokroku a dělnictvu. Sociální demokraté pochopitelně necítili vůči dělnictvu ostych a změna ve vlastnické struktuře Škodových závodů znamenala konec debatám o jejich germanizační roli. Z per prvorepublikových socialistů pocházejí takřka ódy na černou, dělnickou Plzeň, jejíž tovární dým symbolizuje kolektivní práci jejích obyvatel.⁵⁰ Průmysl a dělníci tak plně vstoupili do identity města jako pozitivní prvek.

S „věrností“ Plzně to bylo poněkud složitější. Jasně nacionálně zaměřené strany (národní demokraté, národní socialisté) pochopitelně stále pokračovali ve spojení „česká“ — „věrná“, Plzeň měla především posilovat český národní prvek ve svém okolí a v západních Čechách obecně. Československá sociální demokracie zde byla rozpolcena, přistoupila sice na myšlenku československé státní (a tím na české národní požadavky), nerezignovala ale na svůj internacionalismus, a to ani v praktické rovině, kde stále udržovala čilé styky se svými německými kolegy. V komunální politice se tento jev projevil ochotou ke spolupráci s německými a dokonce i sionistickými politickými stranami a spolky, na druhou stranu ale pokračovalo financování českého menšinového školství a bytové výstavby pro české obyvatelstvo v národnostně smíšených či majoritně německých obcích. Nutno poznamenat, že zde nelze pevně oddělit sociální a národní problematiku, zmíněné české obyvatelstvo patřilo zpravidla mezi sociálně slabší vrstvy (horníci, domkaři, nižší úřednictvo), jejich podpora se tudíž neprotivila politice sociální demokracie. I kdyby však byla tato pomoc motivována pouze třídním hlediskem, měla téměř vždy své nacionální důsledky.

Pokud se podíváme na prvorepublikovou Plzeň optikou národnostního soužití, tak se už tradičně jednalo o město, kde nedocházelo k velkým třenicím mezi Čechy a Němci. V bouřlivých poválečných letech se zde sice odehrálo několik protiněmeckých akcí (opět je těžké oddělit do sociálních požadavků), i díky rozhodnému zákroku ze strany radnice byly ale rychle potlačeny. Němci v Plzni měli nepochybně s komunální politikou města své spory, nicméně oceňovali ochotu sociálních demokratů k vzájemnému dialogu (to bylo pravděpodobně posíleno vědomím, že další české strany by se tak chovat nemusely). Ostatně při příležitosti šedesátých narozenin starosty Pika (květen 1936) zveřejnilo hlavní periodikum místních Němců oslavné blahopřání, v němž starostu nazvali přítelem a patronem německé minority v Plz-

49 Ivan Martinovský a kol., Dějiny Plzně v datech, s. 268.

50 Rudolf Průcha, Procházky Starou a Novou Plzní: z činnosti socialistické lidovlády v obci 1919–1925, Plzeň 1925, s. 3.

ni.⁵¹ V krizovém roce 1938 se plzeňští sociální demokraté pokoušeli udržet spolupráci s Němci mimo Henleinovu Sudetendeutsche Partei, dokladem jsou společné akce s německou sociální demokracií.⁵² Na druhou stranu nezapomínejme, že plzeňská obec i československý stát jasně stranily českému národu. Prvorepublikové „zisky“ Čechů ve sčítáních lidu (projevující se též na Plzeňsku), halasně oslavované v periodickém tisku, byly pro německé nacionalisty důkazem útlaku.⁵³

Co se spojení věrnosti a umírněnosti týče, sociální demokraté jej pochopitelně užívali ke zkonstruování obrazu Plzně coby tolerantního a klidného města. Tímto způsobem byl vysvětlován podivuhodný neúspěch komunistů, kteří v jiných československých průmyslových oblastech slavili úspěch. Podle sociálních demokratů se komunistická radikalita nehodila pro město, které odmítá revoluční cestu a v poklidu kráčí k sociálním změnám. Takto pojímaná identita měla vícero aspektů, na závěr se podívejme, jak se stavěla k plzeňským Židům. Jejich počty ve městě během 19. století rostly a za první republiky byla plzeňská židovská komunita třetí největší v Čechách (po Praze a Teplicích), čemuž odpovídá i otevření Velké plzeňské synagogy v roce 1892.⁵⁴ Staročeské ani mladočeské elity si s místními Židy nedokázali příliš poradit (hlavně kvůli nacionálním důvodům), z hlediska identity města proto měly tendenci židovskou menšinu prostě ignorovat. Sociální demokraté zde projevíli svoji invenci, i kvůli existující spolupráci s řadou židovských organizací, např. se sionistickou politickou stranou (na komunální a též celostátní úrovni). Plzeň nebyla známá pro své antisemitské výstřelky, znovu platila za spíše poklidné místo, čehož sociální demokraté využili. Tuto skutečnost spojovali se svým konstruktem pokrokového („rudého“) města. Sociálně demokratický starosta psal o Plzni jako o „místu práce, demokracie a snášenlivosti“ (černá — rudá — věrná), v němž mohou spokojeně žít lidé mnoha národností a vyznání.⁵⁵

Konec první republiky znamenal zásadní předěl v identitě města. I když byla její hegemonní forma postulována Čechy, jedním z jejích klíčových prvků byl postoj k Němcům a Židům. Židovská menšina ve městě byla během nacistické okupace doslova zlikvidována, Němci byli odsunuti po konci války. Další důležitý faktor, pluralitní politické prostředí, vzal za své též po konci první republiky. I období v letech 1945–1948 silně omezovalo otevřené demokratické zápolení, nemluvě o následném prosazení diktatury komunistické strany. Některé části postulované plzeňské identity dále přežívaly (především „černá Plzeň“), avšak postupně slábly, a dnes by dříve tolik používaná a prožívaná regionální identita obyvatelům města téměř nic neřekla.

51 Pilsner Tagblatt 37, č. 116, 17. 5. 1936, s. 1.

52 Ivan Martinovský a kol., Dějiny Plzně v datech, s. 294.

53 F. W. Eßler, Twenty years of Sudeten-German losses 1918–1938, Wien 1938.

54 Kateřina Čapková, Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938, Praha 2013, s. 76–77.

55 Rozvoj 45, č. 35–36, 2. 9. 1938, s. 3.